

KATILIMCI DEMOKRASİ: KAPSAM VE UNSURLAR

Yrd. Doç. Dr. Fatih Turan YAMAN¹

ÖZET

Demokrasi var olduğu günden bugüne kadar sayısız kavramla birlikte tanımlanarak açıklanmaya çalışılmış, böylece her uygulanmak istenen veya uygulanan yönetim sistemi demokrasinin bir modeli olarak karşımıza çıkmıştır. Çok sayıdaki bu demokrasi söylemi kaçınılmaz olarak kavramın için boşalmasına ve özünden uzaklaşmasına yol açmıştır. Ancak demokrasi, ister siyasal bir rejimin karşılığı, isterse de bir örgütün yönetim biçimi olarak ele alınsın en basit ve duru haliyle üyelerin, paydaşların, yurttaşların, hemşerilerin vb. fiili ve sözlü katılımını gerekli gören bir olgudur. Dolayısıyla demokrasi katılımcı olduğu takdirde iktidarın veya karar alma yetkisinin eşit paylaşımına olanak tanıyan bir anlayışın ifadesi olabilecektir. Bu düşünce ve görüşlerden hareketle çalışmada katılımcı bir demokrasinin gerçek anlamıyla neyi ifade etmesi gerektiği, katılım olgusuna nasıl bir mana ve önem yüklediği, bu kapsamda kendisini mümkün kılabilmek, süreklilik sorunu yaşamayan somut bir kavram haline dönüştürebilmek için hangi temel unsurlara atıfta bulunduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrasi, Katılım, Katılımcı Demokrasi*

PARTICIPATORY DEMOCRACY: EXTENT AND ELEMENTS

ABSTRACT

Democracy has been tried to be defined and explained with numerous concepts from the very beginning until today, thus every desired or applied management system has come to the forefront as a model of democracy. Numerous democracy rhetoric has inevitably led to the watered-down version of the concept and loss of its essence. Whether it is regarded as a political regime or a governing form of organization, democracy is a phenomenon that requires actual and verbal

---

¹ Yrd. Doç. Dr. Fatih Turan Yaman, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

participation of members, stakeholders and citizens etc. in the simplest and most obvious way. Therefore, if democracy is participatory, it could be an expression of an understanding that allows equal sharing of power or decision-making authority. With this consideration in mind, this study tries to explain what a participatory democracy should really imply, what kind of meaning and significance it attributes to participation, to what key factors it refers in order to make itself possible in this context and transform itself into a concrete concept without any sustainability problem.

Key Words: *Democracy, Participation, Participatory Democracy*

GİRİŞ

Ulusal egemenlik olgusuna dayanak oluşturulması çabasının bir sonucu olarak siyasal temsil ve bu çerçevede demokrasiyi tanımlama düşüncesi modern siyasal yaşamı veya devlet-hükümet yapılanmasını meşrulaştırma aracı olarak genel kabul görmüştür. Öngörülen çeşitli seçim sistemleri neticesinde çoğunluğun iradesini (bazı siyasal seçim sistemlerinde çoğunluğun iradesi rakamsal olarak mümkün olmamaktadır) geçerli kılmaya çalışan temsili demokrasi anlayışı zaman içinde seçme hakkının yaygınlaştırılması, muhalefetin güçlendirilmesi, seçimlerde eşitliğin ve tarafsızlığının sağlanması gibi ilke ve yöntemlerle yeniden şekillendirilmiştir. Özellikle yakın zamanlarda çoğunluğun yönetme hakkına rıza gösterilmesi dışında çoğulculu bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği yönündeki düşüncenin yaygınlaşmasıyla temsili demokrasi günümüz dünyasının ideal siyasal olgusu biçimine ulaşmıştır. Ancak bu tarihsel gelişim süreci sonunda temsili demokrasi üzerinde fikir birliğine varılmış bir genel kabul söz konusu olsa da son yıllarda, özellikle sosyo-ekonomik bakımdan gelişmiş toplumlarda, temsili sistemin demokrasi idealine ulaşılmasında ya da demokrasiyi açıklama hususunda yetersiz kaldığından söz edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, ileri sürülen düşüncelerin hareket noktası yurttaşların (yönetilenlerin) yönetimde daha çok söz sahibi olabilmelerinin artırılması ve yönetime katılımlarının (oy verme dışında) nasıl sağlanacağı olmuştur. Katılımcı demokrasi anlayışı bu yöndeki çabaların bir ürünüdür.

Demokrasi, halk veya yurttaşlar topluluğu anlamına gelen demos ile yönetim veya iktidar manasındaki kratos (kratein) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş eski Yunanca bir sözcüktür. Bu haliyle demokrasiyi halkın yönetimi ya da iktidarı (egemenliği) elinde bulundurması olarak tanımlamak mümkündür. (Gözübüyük, 2003: 22; Öztekin, 2003: 61; Dursun, 2002: 161; Gözler, 2010: 258; Hauge ve Harrop, 2001: 16; Erdoğan, 2004: 232) Bu manada Abraham Lincoln

demokrasiyi “halkın, halk tarafından ve halk için yönetimi” (government of the people, by the people, for the people)” olarak ifade etmiştir (Gözler, 2010: 258; Erdoğan, 2004: 232).

Kelime anlamıyla halkın iktidarı olan demokrasi, egemenliğin doğrudan doğruya halk tarafından kullanıldığı, halkın dışında veya üzerinde herhangi bir otoritenin varlığının kabul edilmediği ve halkın bütününün arzularını tam olarak karşılayan (Lijphart, 1988: 1) bir yönetimi anlatmaktadır. Bununla birlikte egemenliğin halka dayandırılması düşüncesi iktidarın meşruiyetine yönelik temel bir ilkeyi açıklar. Siyasal iktidara rıza gösterilmesi ve itaat edilmesi, onun doğruluğu ve haklılığı yani meşruluğu hakkında beslenen inançla orantılıdır (Kapani, 2012: 22 ve 53). Dolayısıyla bir iktidarın meşruluğu ancak ve sadece halkın iradesini yansıttığı ölçüde mümkün olacaktır (Sartori, 1996: 36).

Demokrasinin halkın egemenliği biçiminde idealize edilmesi normatif bir yönetim modelinin ortaya konulmasıdır. Normatif yaklaşımla tanımlanan bir demokrasi ise onun gerçeğini açıklamaz. Diğer bir ifadeyle idealize edilmiş normatif demokrasi (Gözler, 2010: 258) insanlık tarihi boyunca uygulanabilmiş (Lijphart, 1988: 1) değildir. Bu noktada, demokrasiyi açıklayabilmek icat edildiği günden günümüze kadar geçen tarihsel süreçte yaşadığı dönüşümler neticesinde yaygın olarak kabul gören gerçeğini anlamakla mümkündür. Dolayısıyla demokrasi olgusunun her şeyden önce ideal (olması gereken) demokrasi ile gerçek (olan) demokrasi olmak üzere iki biçimde ele alınması gerekir. Bu gereklilik özellikle günümüz dünyasının koşullarında demokratik gelişmenin sürdürülebilmesi, diğer bir ifadeyle demokrasi idealinin söz konusu gelişmeyi şekillendirebilmesi açısından önemlidir. Bu düşüncenin bir ürünü olarak ortaya konulan katılımcı demokrasi yaklaşımı da demokrasi gerçeğinin, yani temsili demokrasinin olması gereken (ideal) tarafından şekillendirilmesiyle varlık kazanmaktadır. (Sartori, 1996: 36) Kısaca temsili demokrasi artık katılımcı söylem ile idealize edilmekte ve bunu sağlayacak usul ve yöntemler geliştirilmeye (Öner, 2000: 56) çalışılmaktadır.

1. Katılımcı Demokrasi

Katılımcı demokrasi, temsili demokratik sistemi gerekli kılan tüm koşulları dikkate alan ve temsil sisteminin işletilmesine yardımcı olan mekanizmaları kabul eden bir anlayış içinde doğrudan demokrasi talebini mümkün olan en üst düzeyde dile getirme, var olan demokratik yapıları daha katılımcı bir sisteme olabildiğince yaklaştırma çabasıdır. Bu şekilde yapılacak bir tanım demokrasi modelleri bağlamında katılımcı demokrasinin kabataslak bir görünümünü anlatmaktadır. Dolayısıyla daha somut bir anlatım ise ancak katılımcı demokrasinin temel

unsurlarını açıklamak ve özellikle katılım kavramına yüklediği mananın ele alınmasıyla mümkün olacaktır.

Sanayileşme ve modernleşmenin ötesinde dünyanın büyük bir bölümünde yaşanan siyasal, sosyal, hukuki ve iktisadi değişimler yeni bir dünya düzeni algısının oluşmasına neden olmuştur. Küreselleşme olgusu çerçevesinde açıklanan ve özellikle son onlu yıllarda bilgi teknolojisindeki ilerlemeye bağlı olarak yaşanan bu dönüşümler karşısında modernizmin ortaya koyduğu sosyal ve politik sistemin ve bunun otorite, denetim, yöneten ve yönetilen ilişkilerinin artan oranda bir meşruluk krizine maruz kaldığı söylenebilir. Sosyal yaşamın tüm alanlarında ortaya çıkan bu meşruluk krizinin siyasal alana yansması ise post-modernist bilgi toplumunun temsili demokrasi sisteminin yetersiz görmesi ve bu manada ona yönelttiği eleştirilerle biçiminde meydana gelmiştir. Diğer bir ifadeyle, demokrasiyi sadece temsilcilerin seçilmesi ve bu kişilere yönetilenler adına karar alma ve uygulama hakkının verilmesi biçimde sınırlandırılan anlayış yeterli görülmemeye başlanmıştır. Bunun neticesinde, yönetilenlerin söz söyleme ve karar verme rolünü siyasal temsilcilerin belirlenmesi sürecindeki “oy verme” eylemi ile sınırlandırmayan, uygun ortamlarda kendi sorunlarını özgürce dile getirme ve bunlara ilişkin çözümler üretme, uygulama süreçlerinde de yer alma imkânı tanıyan bir yönetim anlayışından söz edilmektedir. Bu yönetim modeli paylaşımcı, çok aktörlü, çoğulcu ve sonunda katılımcı bir model ihtiyacı ile açıklanabilir. Demokrasi kavramının birincil işaret edicisi olarak yurttaş katılımını öngören bu yeni modelin ayırt edici özelliği, katılıma ve farklı biçimlerine kazandıracığı demokratik niteliklerle bağlantılı olacaktır (Parry ve Moysen, 1994: 45; İnan, 1998: 128).

Katılımcı demokrasi fikri temellerini klasik demokrasiye (antik site yönetimlerine) dayandırmakta ve klasik demokrasinin yücelttiği halk egemenliği, katılımcı yurttaşlık, ortak fayda, uzlaşma gibi bir takım değerlerine günümüz koşullarına göre yeniden anlam kazandırmaya çalışmaktadır. Bu manada katılımcı demokrasi ideal demokrasiyi arzulayan bir siyasal yapıyı öngörür. Buna göre, halkın sürekli olarak kendini ilgilendiren politikalarda söz sahibi olabilmesi ve çeşitli yollardan siyasete en geniş biçimde katılabilmesi sağlanmalıdır.

Son yıllarda temsili siyasal sistemde ortaya çıkan yetersizliklerle birlikte sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi ve güçlenmesi katılımcı hareketi güçlendirmiştir. Diğer yandan çoğulcu demokrasi söyleminin güçlenmesi katılımcılığı artırırken katılımcı demokrasi de temel hak ve özgürlüklerin güvencede olduğu çoğulcu bir yönetime vurgu yapmaktadır.

Halkı oluşturan tüm unsurların irade sahibi olarak görüş beyan edebilmesini, karşı olduğu görüşlere eleştiri getirebilmesine, kendi görüşlerini ise savunabilmesini öngören katılımcı demokrasi özgürlükçü ve eşitlikçi bir ortamda mümkündür. Dolayısıyla katılımcı bir demokraside halkın karar verici olabilmesi için gerekli mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir (Şentürk, 2008: 55). Başka bir ifadeyle, günümüz dünyasında demokratik siyasal sistemlerin bir meşruluk sorunuyla yüzleşmemek ya da otoritelerini halkın onayına ve kabulüne alabilmeleri ancak siyasal katılımı maksimum derecede ilgilendirmeleri ya da katılım alanını ve yoğunluğunu genişletmeleri ve bu katılımı yasal güvence altına alınmasını sağlamaları gerekmektedir (Almond ve Verba, 1980: 186-187).

2. Katılımın Demokratik Nitelikleri

Katılımcı demokrasi, oy kullanma hakkına sahip olanların çerçevesini genişletmek ve oy verenlerin kamusal meseleler hakkında konuşma, irade oluşturma ve karar vermeye katılımını yaygınlaştırmak ve yoğunlaştırmak ister (Schmidt, 2002: 165). Bu yaklaşım ise ancak katılımın demokratik niteliğinin güçlendirilmesiyle mümkündür.

Katılımcı demokrasi bağlamında siyasal bir katılımın taşınması gereken özellikler veya katılımcı demokrasinin temel nitelikleri hakkında sırasıyla şunlar söylenebilir:

Demokratik katılım öncelikle halkın yönetime doğrudan katılımını sağlayabilir nitelikte olmalıdır. Daha geniş bir ifadeyle, yurttaşlara kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesi süreçlerinde söz hakkı tanıyan, ilgili taraflara eşit düzeyde görüşme ve tartışma olanağı veren ve bu amaçla ihtiyaç duyulan doğru bilgiyi edinmeye açık katılım biçimleri tanımlanmaktadır.

Katılımcı demokrasi siyasal kararların alınması sürecinde yurttaşların sadece girdilerin oluşmasına katılımını değil, çıktılar üzerinde de etkili olmasını arzulamaktadır (Almond ve Verba, 1980: 117). Diğer taraftan, katılım biçimleri birkaç defa tekrarlanan, arkası gelmeyen, göstermelik olmamalıdır. Katılımcılara eşit ve özgür söz hakkı tanınmalı, gerekli bilgilere ulaşılma imkânı verilmelidir. Ayrıca, katılımın yöntemleri uzlaşmaya dönük tartışmayı özendirici, ortak akıl üretmeye yönelik, çatışmayı ortak faydaya dönüştürebilen biçimlerde olmalıdır. Aksi takdirde, bir örgütün istikrar veya varlığına yönelen tehditleri önleme aracı olarak, liderlik ya da siyaset yapısına yeni unsurların eklenmesinin (Denhart, 1972: 92-101) ürünü olan katılım biçimleri, yönetsel gücün tekrar dağıtılmasına, yetkinin

paylaşılmasına ve kararların alınmasında fikir birliğinin sağlanmasına izin vermeyecektir.

Katılımcı demokrasi katılmayı bireyin kendi kendine harekete geçmesi olarak görür. Bu nedenle, demokratik katılım biçimleriyle hedeflenen amaçlara ulaşılması katılım talebinin veya girişimin doğrudan yurttaşlardan kaynaklanmasıyla mümkündür. Katılımcı demokrasi, katılımın seferber edilmiş bir davranışla birlikte (Dahl, 1963: 57; Sartori, 1996: 124-125) bireyin sıradan bir olaya karışması (taraf olması) veya istemeyerek bir şeyin ortağı haline gelmesi biçiminde bir harekete dönüşmemesini arzular. Bu nedenle yurttaşların kendi istekleri ve iradesiyle katılım davranışında bulunmaları önemlidir.

Katılım talebinin yönetimden gelmesi durumu da olumlu sonuçlar verebilir. Fakat bu, yönetimin samimiyeti ile orantılı olacaktır. Seferber edilmiş olarak gerçekleşen katılım biçimleriyle siyasal kararların bağlantısı kurulamadığı sürece, demokratik nitelikler gözardı edilmiş sayılır.

Katılımın demokratik niteliğini belirleyen diğer bir husus eylemin yaygınlığı ile ilgilidir. Başka bir ifadeyle katılım, toplumun tümünü ilgilendiren ve kapsayan bir süreç olmalıdır. Yaygınlık ilkesi, siyasal çıktılar ile nüfusun tüm segmentleri arasında dengeyi sağlayan katılım biçimleri için kullanılabilir. Bu denge, çoğulcu bir yapılanma içinde kolektif kararların oluşturulmasına büyük katkı yapacaktır. Katılımın yaygınlaşması özellikle, sesini duyurma olanağına sahip olmayan, ekonomik bakımından güçsüz katmanlara katılma fırsatı vermektedir. Böylece, farklılıkları hoş görmeyi ve onlarla baş etmeyi öğrenen yurttaşlar, işbirliği ve uzlaşmaya yönelik bir tavır içine girebilirler.

Bireyin bir eyleme veya bütüne katılma kapasitesi bireyin kendi eylemi ile bu eylemin sonuçları arasında doğrudan bir korelasyon bulunduğunu kavramasıyla ilgilidir. Eğer bu korelasyon çok belirsiz ise, insanın söz konusu eyleme geçme motivasyonu düşmektedir (Bilgin ve Göregenli, 1996: 61) Bu açıdan bakıldığında, tercihlerin yada fikirlerin siyasal kararları doğrudan naklini sağlayacak ve böylece, yurttaşların siyasal etkinlik duygusunu ve ilgisini artıracak katılım biçimleri ödüllendirici olacaktır.

Sonuç olarak, benzer demokratik nitelikleri gösteren katılım biçimleri, halkın demokrasi eğitiminin geliştirilmesine, siyasal kültür düzeyinin yükselmesine dolayısıyla da katılımcı yönetime ulaşılmasına yardımcı olacaktır.

Katılımcı demokrasi arzuladığı toplumsal yapının en ufak birlikteliğinden en geniş topluluğuna ya da tümüne kadar veya tamamen siyasal olanından hiçbir siyasal etiketi olmayanına kadar hepsinde yurttaşların aktif olarak kararların alınması sürecine katılımını beklemektedir. Yurttaşlık kültürün böyle bir geniş alanda ve anlamda ele alınması tabii ki demokratik siyasal sistemin ve toplumun oluşturulması amacıyla kaynaklanır. Günümüzde siyasal kültürün katılımcı bir görünüme bürüneceği, sıradan insanların siyasal sisteme katılacakları ve siyaset dışı toplulukların bu yönde istekleri olacağı inancı yaygındır. Bu sebeple, katılımcı teori siyasal kararların alınması sürecinde katılımcı ve aktif yurttaş kültürünü öne çıkarmaktadır.

Hiçbir aracının, temsili veya uzmanın mevcut olmadığı bir durumda etkin yurttaşların kendi kendilerini yönetmeleri öz-yönetim(self-determination) olarak tanımlanabilir. Katılımcı demokrasi her ne kadar bir öz-yönetim arzusu içinde olsa da gerçekçi olmaktan uzaklaşmamak ve kendini muğlâklaştırmamak için yönetilenlerin ve yönetenlerin birlikte karar almaları olan ortak-yönetim (co-determination) anlayışının (Birch, 1993: 86) geliştirilmesine öncülük eder. Katılımcı demokrasinin belirleyicisi olması noktasında ortak karar verme hem ihtisas gerektiren bilgiye ulaşmayı hem de yurttaşların uysal (flexible) davranışlar göstermeleri bakımından tercih edilebilir. Kendi içinde kolektif kararlar alabilen ve bu yönde kolektif katılım sergileyen yurttaşlar topluluğu öz yönetim için önemli olduğu kadar ortak yönetim içinde oldukça önemlidir. Söz konusu katılımcı toplum, siyasal kararların alınmasında aktif katılım gösteren ilgili ve bilgili üyelerin meydana getirdiği bir yapıdadır.

Katılımcı tarzda demokrasi bağımsız bir temel yokluğunda çatışmayı, sürekli kendine en yakın yasaları oluşturma süreci ve bağımlı bireyleri özgür yurttaşlara ve özel çıkarları da kamusal iyilere dönüştürebilen siyasal bir topluluğun mümkün kılınması yoluyla çözer. Bu formülasyonda öne çıkan terimler eylemlilik, süreç, kendi yasalarını oluşturma, dönüştürmedir. Zayıf demokrasilerin çatışmayı yok saymaya çalıştığı, bastırıldığı ve makul gördüğü yerde katılımcı tarzda siyaset çatışmayı dönüştürmektedir. Karşıtlıkları bir ortaklaşmaya, özel çıkarları da epistemolojik bir kamusal düşünme aracına çevirir. Katılımcı siyaset kamusal ihtilafları ve çıkar çatışmalarını hiç bitmeyen bir tartışma, karar ve eylem sürecine sokar. Katılımcı demokrasi özgürlük, eşitlik ve toplumsal adalet gibi demokratik değerlerden vazgeçmeden, temsilin getirdiği sınırlamaları potansiyel olarak aşabilecek güçte görünmektedir (Barber, 1995: 196).

3. Katılımcı Demokrasinin Tesis Edilmesi: Temel Unsurlar

3.1. Yurttaşlık Kültüründe Katılımcı Değişim

Katılımcı toplum ya da yoğun katılıma dayanan demokratik bir sistem yurttaşlık kavramı üzerine bina edilmiştir. Demokratik bir toplumun yapı taşı siyaseti bir yaşam biçimi olarak algılayan yurttaşlardır (Çukurcayır, 2000: 37). Katılımcı demokrasiye nasıl ulaşılabileceğine ilişkin başlıca çözümleme, bireyin (yurttaşın) kendisini gayretli ve istekli görmesi, aktif davranması şeklinde bir dönüşümün gerçekleşmesi yönündedir (Macpherson, 1977: 98). Böylelikle, yurttaş siyasal kapasitesinin farkına varmakta ve kendini geliştirme fırsatı bulmaktadır. Bilinç değişimi, yurttaşın üyesi olduğu topluluğun siyasal kültürünü de şekillendireceğinden karşılıklı bir etkileşim ortaya çıkmakta, bunun sonucunda artan oranda kapasite gelişimi mümkün olmaktadır. Kısaca, kendini geliştirme çağdaş demokrasi anlayışında yurttaşlığın ön gereği olarak açıklanabilir (Sarıbay, 1996: 72). Zayıf bir demokrasi geleneğinin neden olduğu yabancılaşma ve ilgisizlik (apatie) gibi siyasal sorunların giderilmesine veya dönüştürülmesi katkı sağlayacak bir yurttaş eğitimi söz konusu olmalıdır (Schmidt, 2002: 168).

Esasen katılım normatif bir boyutta yurttaşlıkla çerçevelenen bir boyuta sahiptir. Yurttaşlık gerçek manada tartışma, eylemde bulunma, paylaşma ve katkıda bulunma ile mümkün olmakta diğer halde kuru gürültü çıkaran, sürekli çatışan, kavga eden, katkı sağlamayan halk kitlesi olarak kalmaktadır. Kâğıt üzerinde özgür yurttaşlar olarak tanımlanabilecek bu kitleler veya yığınlardan katılımda bulunmaları da beklenemez (Barber, 1995: 199-200).

Yurttaşın siyasal kültüründe gelişimi sağlayacak ve onu daha katılımcı hale getirecek olan bilinç değişiminin nasıl ortaya çıkacağı sorusuyla karşılaştığımız zaman bunun bir eğitim sorunu olduğu görülür. Ancak, katılımcı demokrasinin kabul edebileceği yurttaşlık eğitimi sıradan bir demokratik yurttaş eğitiminin ötesine geçmeyi gerektirir.

Barber, katılımcı yurttaş eğitiminin üç şekilde sağlanabileceğini söylemekte ve katılımcı siyasetin kendisini, diğer iki uygulama biçimi olan resmi pedagoji (yurttaşlık bilimi, tarihi ve yurttaşlık konularında kurumsal eğitim) ile özel alan toplumsal eylemliliğine oranla üstün kabul etmektedir (Barber, 1995: 199-200). Bu bakış açısını, kabaca, “deniz kıyısında oturarak yüzmeyi öğrenmek ne kadar mümkünse, katılımı bulmadan aktif ve katılımcı yurttaşlık bilincine sahip olmak o kadar mümkün olacaktır” şeklinde özetleyebiliriz.

Katılma eğitici bir fonksiyon yükleyen bu çözüm önerisi, özellikle katılımcı demokrasinin istikrar (stability) sorunuyla karşı karşıya gelmesini engelleme bakımından da önemlidir. Diğer bir ifadeyle, yurttaş katılımındaki artış, eğitim fonksiyonuna bağlı olarak kendi kendini besleyen katılımcı bir sistemi (talebi) meydana getirmektedir. Rousseau veya Mill gibi katılım teorisyenlerinin temelini attığı eğitim fonksiyonu ile katılımın kendisi için gerekli gördüğü yurttaş kimliğini ortaya çıkardığı ve geliştirdiği, bireylerin katılım arzusu arttıkça daha çok kişinin daha kaliteli bir katılım eylemi gerçekleştireceği dile getirilmiştir. Bu yönde oluşan bütünleştirici etkiyle beraber kolektif kararların alınması kolaylaşır ve uzlaşma ortamı sağlanabilir gözükmektedir (Barber, 1995: 288-289). Demokrasi eğitimi soyut bir öğrenme olmaktan çok uygulamalı bir eğitimidir ve bireysel katılımı içerir.

3.2. Katılımda Eşitlik ve Güçlü Eşitlik Anlayışı

Demokrasinin temel değeri olan eşitlik, bütün bireylerin insan olmak bakımından siyasal olarak eşit görülmesini, bireyler arasında ayırım yapılmamasını, herkese eşit davranılmasını ve siyasal yönetim sürecine katılım konusunda bütün toplum üyelerinin eşit derecede hak sahibi olduklarını ifade eder (Dursun, 2002: 167).

Eşitlik ilkesini bir protesto ideali olarak gören Sartori'ye göre eşitlik, bütün ideallerin en tatmin olmaz olanı ve ona ulaşılması durumunda başka eşitsizliklerin ortaya çıkacağından doyuma varmayan bir kavramdır (Sartori, 1996: 365).

Demokrasi kavramı siyasal, sosyo-ekonomik, hukuki, fırsatlara sahip olma gibi farklı türlerde birçok eşitliğe vurgu yapmaktadır. Kendisi de çağdaş bir demokrasi modeli olan katılımcı demokrasinin söz konusu eşitlik türlerinin her birine sahip çıkmaması beklenemez. Dolayısıyla, Sartori'nin tanımına da onay vererek, katılımcı teorinin farklı bir eşitlik kaygısı duymasına, sonu olmayan bir çözüm arayışına girmesine gerek yoktur. Bununla beraber, uzlaşmaya dönük katılımcı siyasal kültürün oluşturulması noktasında, yurttaş katılımını etkileyen koşulları da göz önüne alarak, genel bir eşitlik anlayışı ortaya konulabilir.

Katılımcı demokrasi modelinin ruhuna uygun bir eşitliği tanımlamak ancak onun güçlü bir eşitlik ilkesi olduğunu düşünmekle mümkündür. Güçlü eşitlik anlayışı kısaca şunu ifade eder:

Bir örgütlenmenin her yetişkin üyesi, kendi iyiliğini ve çıkarlarını etkileyen bağlayıcı kolektif kararların alınmasına katılmak için gerekli niteliklere yeterince sahip olmalıdır. Her yurttaşın iddiaları gerekli ve eşit ölçüde geçerli kabul edilmeli

ve ayrıca hiçbir yurttaşın iddiaları diğer her hangi bir yurttaşın iddialarından üstün olarak görülmemelidir (Dahl, 1993: 132). Bu bağlamda bir siyasal örgütlenmede bireylerin temel politikaların belirlenmesinde siyasal bakımdan eşit değerde olabilmeleri için aşağıdaki esasların kabul edilmesi gerektiği düşünülebilir:

Karar alınacak konuda her türden gerekli ve doğru bilgiye ulaşılması hususunda bireyler arası eşitliğin sağlanmış olması;

Bireylerin temel politikaların belirlenmesi konusunda görüşlerini açıklayabilme hususunda eşit imkânlarla sahip olmaları;

Bireyler arasında kararların belirlenmesi sürecinde eşit oy hakkının ve her oyun eşit bir değerinin var olması gerektiği;

Görüşülecek konulara yönelik olarak gündemin belirlenmesi hususunda bireylerin eşit haklara sahip olması;

Güçlü eşitlik ilkesinin işaret ettiği birinci husus, karar alma sürecine katılacak yurttaşların bazı niteliklerle eşit düzeyde sahip olmaları gerektiğidir. Katılımcılar arasında eşitlik konusu yapılacak niteliklerin başında şüphesiz sosyo-ekonomik statüler yer almaktadır. Sosyo-ekonomik koşulların siyasal katılımı belirlemede oynadığı rolü değerlendirmeye çalışan hemen hemen tüm araştırmalar bireylerin sosyo-ekonomik statüleri arttıkça siyasal yaşamdaki faaliyetlerinin de arttığını ortaya çıkarmıştır (Turan, 1977: 76). Eğitim, gelir, meslek, vb. değişkenlere bağlı olarak yurttaşın sahip olduğu sosyo-ekonomik statünün katılıma olan etkileri göz önüne alındığında bu türden eşitsizliklerin azalması ya da eşitliğin toplum geneline yayılması katılımcı teori açısından büyük önem taşımaktadır. Cole, sadece statülerin eşitliği ile katılımın gelişmesi ve bu gelişimi sağlayan diğer eşitliklerin mümkün olacağını belirtmiştir (Pateman, 1970: 332). Eşit niteliklere sahip olma konusunda karşımıza çıkan diğer bir unsur siyasal fırsat yapısıyla ilgilidir. Siyasal kararların alınması sürecinde yurttaşlara tanınan katılım hakkının en geniş ve yaygın haliyle telaffuz edilmesi gerekir. Demokratik yönetim katılımcı ve saydam bir yapıya kavuşturulduğu ölçüde, yani ortak karar almaya katılım biçimleri hukuki güvence altına alınmasıyla demokratik yurttaş kültürünün gelişmesi için katılım faaliyetinden beklenen fayda sağlanabilir. Görüldüğü üzere, güçlü eşitlik ilkesi diğer eşitlikleri de (sosyal, siyasal, ekonomik vb) kapsamakta ve geliştirilmeye çalışmaktadır.

Güçlü eşitlik anlayışının ortaya koyduğu diğer husus ise, kolektif kararların oluşturulması sürecine yöneliktir. Bu süreç içinde yurttaşlara, talep ve isteklerini kolaylıkla dile getirme hakkı verilmekte ve ayrıca her düşünceye eşit ölçülerde

saygı gösterilmektedir. Bununla beraber, asıl önemli nokta, dile getirilen iddiaların mümkün olan en üst düzeyde alınacak kararlara aktarılabilmesidir.

3.3. Yerinden Yönetimin Güçlendirilmesi

Katılımcı tarzda demokrasinin genel görünümüne yönelik olarak yurttaşların eşit niteliklere ve katılımcı bir kültüre sahip olmaları gerektiğini belirttik. Son çözümlemede, özellikle katılımın eğitimsel fonksiyonuna yüklenen anlam göz önüne alınırsa, yurttaşların katılım gücünü ve bu yönde gelişmesi beklenen sorumluluk duygusunu arttıracak yönetsel (idari) yapıların oluşturulması önem kazanır. Bu durum ise, katılım hakkını yaygınlaştıran ve güvenceye alan uygun bir yönetim (idare) anlayışını gerekli kılmaktadır.

Demokrasi, haklara sahip olma hakkının tanındığı yerde vardır (Çağlar, 1989: 126). Kararların alınmasına katılım hakkı ise, güçlü ve çağdaş bir demokrasinin varlığı için son derece önemlidir. Katılımcı demokrasi idealinin gerçekleşmesi ve uygulanabilmesi böyle bir hakkın en geniş ve gelişmiş seviyede telaffuz edilmesine bağlıdır. Doğrudan demokrasi modeli, halkın karar alma sürecine katılımını, yetki ve sorumluluk anlamlarını taşıyan bir hak olarak görme eğilimindedir. Katılımcı anlayışın arzuladığı ideal de bu doğrultudadır. Bu açıdan bakıldığında, katılımı hukuki güvence altına alma işi ancak hakkı, yetki ve sorumluluk manalarıyla beraber ele alan bir karar alma (yönetim) sisteminin kurulmasıyla mümkün olacaktır. Diğer bir ifadeyle, katılımcı teori demokrasinin geliştirilmesinde katılıma yaptığı vurguya ek olarak uygun bir yönetim yapısının gerekliliğine de aynı anda ve aynı derecede vurgu yapar. Buradan hareketle ve en kısa ifadeyle, katılımı güçlendirecek bir yönetim anlayışı ancak karar alma hakkını ve bu yöndeki yetkilerin yurttaşlara en yakın makamlarca (seçilmiş otoritelerce) kullanılmasına olanak tanıyan yerinden yönetim ile mümkün olacaktır. Bu manada ortaya konulan bu saptama **subsidiarite** olarak tanımlanan ve kamusal hizmet sunumunda yerelin önceliği anlamına gelen ilkeye vurgu yapmaktadır. Yurttaşı öncelik noktasına oturtan **subsidiarite** ilkesine göre kamusal hizmetler genel olarak tercihen halka (yurttaşlara) en yakın yönetim birimlerince yerine getirilmelidir.

Her ülkenin siyasal, sosyal, ekonomik veya tarihsel özelliklerine göre kamu yönetimi yapılarında farklı ağırlık derecesine sahip iki tür idari anlayış bulunur: Merkezi yönetim (centralisation) ve adem-i merkezi yönetim (decentralisation).

Sözcük anlamı, “bir merkezden idare edilmeme” veya “merkezsizlik” olan adem-i merkeziyet merkezi yönetim ilkesinin tam karşısını ifade etmektedir. Bu şekliyle, şöyle ya da böyle ama mutlaka işlevi bulunan bir merkezi tanımlayan

yönetimsel örgütlenmeler için âdemi merkezîyet ilkesini kullanmak yanlış olacaktır (Yalçındağ, 1995: 7). Böyle bir yanlış anlamaya izin vermemek amacıyla kavramı yerinden yönetim olarak kullanmak ve açıklamak daha uygun olacaktır.

Yerinden yönetim (devolution) Genel olarak, idari kararların merkez teşkilatına ve hiyerarşisine dâhil olmayan bir takım organlar tarafından alınmasını gerektiren bir sistemi tanımlamak için kullanılan ilke en basit şekliyle seçilmiş kanuni kuruluşlara merkezin güç ve yetki devridir (Gray ve Jenkins, 1999: 27). Bu uygulamada yürütmeye ilişkin bir kısım yetkilerin seçimle iş başına gelmiş bulunan mahalli örgütler tarafından, merkez adına değil, kendi adlarına kullanılıyor olması (Nadaroğlu, 1978: 24) “yetki devri” kavramına tam karşılığının verilmesidir. Sonuç olarak, merkezi idarenin, planlama, karar verme, kamu gelirlerini toplama vb. idari yetkilerinin bazıları mahalli idarelere, yarı özerk kamu kurumlarına, meslek kuruluşlarına ve idarenin dışındaki gönüllü örgütlenmelere aktarılmasını ifade eden yerinden yönetim ilkesi (Eryılmaz, 1994: 74) âdem-i merkezîyetin reaksiyon anlamına daha uygundur. Özellikle, sahip olduğu yönetim anlayışının demokratik bir yapıyı yansıtmaya katılımcı demokrasi açısından büyük önem arz eder. Fakat katılımcı demokratik yönetim anlayışının anahtar kelimesi olan âdem-i merkezîyete doğru anlamını vermesine rağmen yerinden yönetime ilişkin tanımlar yeterli görülmemelidir. Şöyle ki:

Her şeyden önce, mevcut anlamıyla yerinden yönetim statik bir yetki devrini ortaya koyar. Aktaran veya devir sözcükleri, yanlış yorumlara açık olup, iki örgüt arasındaki dikey ilişkilerin varlığını anlatırlar. Bu açıdan, *yetkinin paylaşımı ya da birlikte kullanılması* gibi *yatay ilişkileri* ifade eden terimler göz ardı edilmiş durumdadır. Yine bu sözcükler, üst yönetime bir keyfiyet imkânı tanıyabilirken küçük ölçekli idari birimlere yetki talebinde bulunma fırsatı vermeyebilir. Bunlara ek olarak, yetki-hizmet dengesi, kurumsal sorumluluğun ve yeterliliğin sağlanması, kurumlar arası rekabet sağlanarak hizmet kalitesinin artırılması gibi daha birçok noktada yetkinin aktarımı veya devri yetersizlik ifade eder. Toparlarsak, âdem-i merkezîyeti kendi içinde sonu olmayan (not an end in it) (Burns, Hambleton ve Hogget, 1994: 87) akışkan bir süreç olarak ele almak ve yerinden yönetimi buna göre tanımlamak gereklidir.

Diğer taraftan, topluluğun siyasal sorumluluğunu ve katılımcı özelliğini güçlendirme anlamında bir eksiklik vardır. Kamusal hizmetlerin görülmesinde yurttaşların kendilerini doğrudan ilgilendiren sorunlara ait bilgi düzeyi yükseltilmeli ve siyasal desteği sağlanmalıdır. Aktarılan yetkilerin, halk katılımı sağlanmaksızın tek başına tüzel kişiler tarafından kullanılması yerinden yönetimi sakat hale getirebilir. Aksi takdirde, merkezi yönetim anlayışı sadece ölçek

değiştirmiş olarak yoluna devam eder. Söz konusu olumsuzluk, günümüzün yerleşik demokrasilerinde dahi karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir yapılanma içinde, yerel demokrasi, hizmet etkinliği ve verimliliği sorunlu kavramlar olmaktadır.

Elbette, yerinden yönetim kamusal işlerin demokratik ve etkin şekilde yerine getirilmesini tanımlayan bir yönetim ilkesidir. Ancak, katılımın eğitici işlevi göz önüne alındığında, bireylerin katılım becerisinin artırılması ve dolayısıyla yurttaşlık kültüründe gelişimin sağlanması için toplumun her kesimindeki kurumsal yapıların tümünde (aile kurumunu da kapsar şekilde) bu yönetim anlayışı örgüt-içi işleyişin belirleyicisi olmalıdır.

3.4. Ulaşılabilir Doğru Bilginin Varlığı

Katılımcı demokratik kültürün oluşturulması, siyasal sistem hakkında elde edilen bilgilerden teşekkül bir idrak etme (cognition) işidir. Farklı bir ifadeyle, yurttaşların, siyasal ve idari yapılar, gelişmeler ile sistemin tümüne yönelmesi anlamına gelen idrak etme, değerlendirme (yargı, fikir) veya hoşlanma (his, duygu) değildir (Almond ve Verba, 1980: 14-18). Bu bağlamda, katılımın etkinleştirilmesi ve ondan beklenen faydanın sağlanması noktasında bilgi, bilgilenme ve özellikle bilginin doğruluğu ön koşul olmaktadır. Bilgisiz bir katılım sonuç olarak fonksiyonel bir anlam ifade etmeyecektir (Eken, 1994: 38). Yönetim sürecinde aktif bir taraf olması istenen yurttaşların yönetimin yapısı ve işleyişi hakkında doğru bilgiye sahip olması, idari faaliyetlerden haberdar olması ve yapılanların doğruluğunu ya da yanlışlığını denetleyebilecek bilgi düzeyinde olmaları gerekmektedir.

Katılımcı idrak etmeyi sağlayacak bilginin genel niteliğini belirleyen doğruluk veya gerçeklik dışında başlıca sıfatlar şunlardır: Yeterlilik, tanıma ve katılma sağlayacak bilginin az ya da eksik olmaması; Gereklilik, amaç ile araç arasında dengenin kurulması; Anlaşılabilirlik, en düşük seviyede eğitime sahip yurttaş da kapsayacak biçimde bilginin açık ve net olması; Ulaşılabilirlik, ihtiyaç duyulan anda ve en süratli şekilde bilgiye sahip olunması; Hazırlığa yönelik olma, bilginin karar alma sürecinde sonuçlardan ziyade hazırlık aşamasını kapsıyor olmasıdır. Bu özelliklerin bir arada bulunması gerçekleştirildiği ölçüde bilginin doğruluğu o derece gerçekleştirilmiş olacaktır. Bu konuda özellikle bilginin ulaşılabilir hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yurttaşların gerekli bilgiye ulaşmaları bilgi edinme hakkının yasal güvence altına alınması ve bu bağlamda şeffaf bir yönetimi zorunlu kılar.

Yönetimde şeffaflık/açıklık iki tür bilgi akımını ifade eder. Bunlardan ilki, bilgi edinme hakkına dayalı olarak yurttaşların yönetimin elindeki bilgi ve belgelere diledikleri zaman ulaşabilmeleridir. Bilgi akımının ikinci şekli, yönetimin kendi girişimi ile halkla ilişkiler tekniklerinden de yararlanarak, yurttaşlara plan, program, hizmet ve uygulama hakkındaki bilgileri ulaştırmalarıdır (Yalçındağ, 1995: 15-29)). Şeffaf yönetim ilkesi yönetim-yönetilen arasında güçlü ve güvenli ilişkiler kurulmasına, diyalog yoluyla çatışmaların önlenmesine, anlaşmazlıkları azaltmaya ve yönetimde etkinlik ve verimliliği arttırmaya katkı yapmaktadır. Doğru bilgiye ulaşılması konusunda hızla gelişen ve yenilenen iletişim teknolojisi yurttaşlara büyük olanaklar sunmaktadır. Bu sebeple, genel olarak bilgiye ve özel olarak yeni bilgi teknolojilerine eşitlik içinde ulaşmayı sağlamak, basılı ve sözlü bilgi kaynakları arasında uygun bir denge kurmak zorunlu görülmektedir. Ayrıca, iletişim araçlarının demokratik amaçlar için sivil kullanımları geliştirilmeli, desteklenmeli ve garanti altına alınmalıdır.

3.5. Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği

Sivil toplum, devletten özerk ve kendine özgü mantığı bulunan, bireylerin kendi yaşamlarını yönlendirme veya kendilerini doğrudan ilgilendiren her alanda karar alabilme potansiyeline sahip oldukları, özgürlüklerin ve özerkliklerin güvencesi olan kurumsallaşmış bir temelde sosyal bir yapılanma alanıdır (Touraine, 1997: 66-67; Savran, 1997: 9; Sarıbay, 2000: 58).

Günümüzde sivil toplum, demokrasiyle birlikte düşünülen ve ondan ayrıştıramayan bir kavram haline dönüşmüştür. Bu çerçevede demokratik toplumun, sivil toplum örgütlerinin rahatça serpilebildiği, devletle özel sermaye işletmeleri arasında bir üçüncü sektörün de boy gösterebildiği toplum olarak tanımlanmaya başlandığını söyleyebiliriz. Bu bağlam içinde, sivil toplum kuruluşlarını (Non-Governmental Organizations) ya da gönüllü kuruluşları (Voluntary Organizations) da, toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kâr amacı gütmeyen devlet dışı kuruluşlar olarak tanımlamak mümkündür (Erözden, 1997: 13).

Yapılan bu tanımdan hareketle sivil toplum kuruluşlarının genel özellikleri hakkında şunları söyleyebiliriz (Zengin, 1999: 119; Erözden, 1997: 14-15):

Sivil toplum kuruluşları, devlet aygıtının uzantısı değildir. Bu örgütlerin kamu tüzel kişilikleri bulunmamakla beraber çoğu zaman kendi menfaatleri doğrultusunda baskı unsuru olarak siyasal güç haline geldikleri görülür. Böylece,

kendileri etkileyen konularda taleplerini yönetime kabul ettirebilir ve destek sağlayabilirler.

Sivil toplum örgütleri, kâr amacı güden ve ikinci sektör diye anılan her türlü ticari ve sanayi kuruluştan (şirketler, holdingler, ortaklıklar vb.) farklı biçimde, ortak bir amaç etrafında gönüllü olarak bir araya gelmiş bireylerden oluşur.

Sivil toplum örgütleri genelde bürokratik olmayan esnek yapılara sahiptirler. Buna bağlı olarak, örgüt içi karar alma ve uygulamalarında katılımcı yaklaşımları benimserler.

Sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler ve onların temsil ettikleri siyasi görüş farklılıklarının üstünde bir konumda durmaktadır. Genel manada, bu kuruluşlar, insan hak ve özgürlüklerinin korunması, çevrenin korunması, toplumsal konum itibariyle dezavantajlı durumda olan kişilere yardım eli uzatılması, eğitim veya sağlık gibi konularda faaliyet gösteren demok, vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı ve benzerlerinden oluşan yapılar ve etkinliklerdir.

Katılımcı demokrasinin siyasi bir kavram olduğu söylenir, temelde de böyledir. Bu durum, kişilerin yurttaş olarak sahip oldukları role günlük hayatlarında oldukça az yer vermelerinden kaynaklanır (Naisbitt, 1982: 175).

Diğer bir ifadeyle, yurttaşlığın kamusal alanla sınırlı kalması, katılımcı kültürün gelişmemesi anlamına gelecektir. Söz konusu olumsuz durumu tersine çevirme noktasında sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artırılması büyük önem kazanmaktadır. Buradan hareketle, bu kuruluşların katılımcı demokrasi ekseninde arz ettiği önem ve gerekliliğe ilişkin şu tespitlerde bulunmak mümkündür (Zengin, 1999: 115-119; Erözden, 1997: 15-17).

Sivil toplum kuruluşlarının başlıca işlevlerinden birisi, kamuoyu oluşturma yoluyla, toplumun farklı kesimlerine ait taleplerin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmaktır. Bu amaçla, bir baskı grubu olarak, siyasi iktidarı etkilemeye veya yönlendirmeye çalışan sivil toplum kuruluşları yönetimi ortak kararlar almaya zorlamaktadır.

Gerek örgüt içi yapılan itibariyle, gerekse de bizatihi var olmaları sebebiyle, bu kuruluşlar, katılımcı ve çoğulcu bir toplum yapısının sağlanmasında etkin bir rolü üstlenirler. Sivil toplum kuruluşları, aynı amacı gerçekleştirmeye yönelik farklı çözüm yollarını savunan bireyleri bir araya getirmeleri nedeniyle toplumsal dokularda çoğulculuk kültürünün yerleşmesine katkıda bulunmaktadırlar. Bu bağlamda, bireylere sunulan katılım imkânlarının çeşitliliği siyasi etkinlik duygusunun ve siyasi ilginin güçlenmesine dolayısıyla da katılımcı yurttaşlık

bilincinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Öte yandan, birçok örgütlü yapının toplum bünyesinde yer alması çoğulculuğun; bu örgütlerin, çeşitli amaçlar ulaşmak için yönetime etki boyutunda faaliyetler gerçekleştirmesi de katılımcılığın göstergesi kabul edilebilir. Kısaca kendi içlerinde oluşturdukları katılımcı ve çoğulcu bir kültürle beslenmiş ve yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlarlar (Güneş, 2004: 2).

Gönüllü kuruluşlar olarak sivil toplum örgütleri, ilgili buldukları konularda, kamu sektörüne katkı sağlayabilirler. Genelde bu katkılar, bilgi ve deneyimin siyasal iktidara aktarılması, kamu hizmetlerinin sunumuna doğrudan katılarak insan gücü potansiyelinin oluşturulması vb. şekillerdedir. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşlarını daha etkin hale getirerek yönetime paralel veya alternatif sorumluluk alabilmelerini sağlamak, adem-i merkeziyetin geliştirilmesi anlamına gelecektir.

3.6. Siyasal Partilerde Örgüt-içi Demokrasi

Halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye ya da sürdürmeye çalışan sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklar (Özbudun, 1979: 4) olarak tanımlanan siyasal partiler günümüz demokrasileri için vazgeçilmez kuramlardır. Halk arasında destek sağlama çabaları yanında siyasal kültürün yayılması veya değiştirilmesi bakımından siyasal sosyalleşme işlevini de yerine getirmektedirler. Siyasal partilerin, özellikle siyasal katılım kaynağı kabul ediliyor olmaları, bu işleviyle yakından ilgilidir (Kapani, 1989: 166).

Devlet yönetiminde etkin bir rolden yoksun bulunan grupların - orta ve alt sınıfların - artan siyasal katılma istekleri giderek oy hakkının genişletilmesi sonucunu doğurmuştur. Seçmen kütlesinin genişlemesi ise, seçim kampanyalarını yürütecek parlamento dışı parti örgütlerinin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Gerek sosyal modernleşme süreci gerek toplumun kim tarafından ve nasıl yönetileceği konusunda sosyal oydaşmanın (consensus) bozulmasını ifade eden meşruluk krizi ile çeşitli dil, din ve ırk gruplarından ulusal bir devlet yaratmanın karşılaştığı güçlükleri anlatan bütünleşme (integration) krizi de siyasal katılımın artmasına yol açmak suretiyle siyasal partilerin doğuşunda etken olabilmektedir. Yüksek düzeyde siyasal katılıma dayanan modern toplumlarda siyasal parti bu katılımı gerçekleştiren başlıca araçtır (Özbudun, 1979: 19-35).

Siyasal partilerin diğer bir fonksiyonu, hükümetin sorumluluğunu taşımalarıdır. Bu sorumluluk devletin karar alma sürecinde yer alan organlar içinde partilerin oynadıkları rolle yönetim işlevini yerine getirmelerine ek olarak siyasal kadroların

ve liderlerin yetiştirilmesi ve seçilmesi sonucu ortaya çıkan parti personelinin hükümet işlerinde aldıkları görevlerden dolayıdır. Sorumluluk işlevi, önem ve niteliği bakımından anayasa ve parti sistemlerine göre çeşitlilik gösterir. Hükümet etme işine alternatif sayılabilecek bir görevleri de, yönetimi denetleme ve tenkit etmeleridir. Bu görev muhalefet tarafından yerine getirilirken, siyasal kararları etkilemeye ve somut çözüm yolları göstererek kamuoyu oluşturmaya çabalarlar (Daver, 1993: 229-230; Kapani, 1989: 166-168; Özbudun, 1979: 98-107).

İster parlamento içi isterse parlamento dışı olsunlar, tüm siyasal partiler çeşitli kişiye, gruba veya kuruluşa ait sayısız isteğin ve menfaatin siyasal kararların alınması sürecine eklenmesi konusunda bir denge ve uyum baskısı altındadırlar. Menfaatlerin birleştirilmesi işlevini başarıyla yerine getiren partiler hükümeti ele geçirme ve kalıcı olma noktasında başarılı olurlar (Budge, 1996: 105-107).

Demokrasi eğer, yurttaşların belli aralıklarla yapılan serbest seçimlerde oy vermesi yani temsil ilkesine dayalı ise siyasal partilere yüklenen görevleri anlamak için çok söze gerek yoktur. Ancak, siyasal katılım arzusunun dile getirilmesi sonucu ortaya çıkan partilerin, bu talebin daha da artması ve katılım biçimlerinin değişmesiyle birlikte bütünleşme krizinin ulus-devleti aşarak küresel boyuta taşınması, modernleşme sürecinin post-modernleşmeye yönelmesi, ideolojik çatışmaların yumuşaması ve benzeri durumlar bağlanımda işlevlerini tekrar yorumlamak gerekebilir.

Demokrasinin katılımcı tarzı söz konusu olduğunda, temsili sistemin birçok esas unsuru vazgeçilmezliğini koruyacaktır. Siyasal temsilciler, periyodik seçimler ve bunların başlıca aracı olan yarışmacı siyasal partiler katılımcı bir toplumda var olmaya devam edeceklerdir (Pateman, 1970: 109). Bununla beraber, siyasal partiler için işlevsel önemin devamlılığı ise parti-içi demokrasiye gösterilen özene bağlı olacaktır. Özetle, katılımcı demokraside siyasal partilerin kendinden beklenen işlevlerin başında örgüt yapılarının katılımcı kararlar alabilmeye açık hale getirilmesi bulunmaktadır.

Katılımcı demokrasi bağlanımda siyasal partilerin örgütsel unsurları ve organları arasındaki ilişkilerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda katılımcı özellikler sergilenebilmesi için siyasal parti örgütlerinde yatay, az katmanlı ve adem-i merkezi bağlantı şekillerinin kurulması gereklidir. Katılımcı bir yapıda gücün birlikte kullanılması için gerekli görülen yerinden yönetime göre parti yetkileri kullanılmalı ve bir parlamento yada kongre yapısında üyelerin katılımına imkan tanıyan, alt organların aşağı-yukarı hareket kabiliyetini arttıran yatay bağlar güçlendirilmelidir.

Özellikle ülkemizde merkeziyetçi anlayışın ağırlığı, siyasal partilerin örgütsel yapılanmasında ve yönetim düşüncesinde doğrudan etkili olmakta, il ve ilçe örgütlerini parti genel merkezine bağımlı kılmaktadır. Dolayısıyla parti içinde katı bir delegasyon sistemi ortaya çıkmakta ve parti üyeliği anlamsız bir olgu haline gelmektedir. Bununla ötesinde, ne yazık ki, partilerin yerel yöneticilerinin genel merkezce atanması ya da milletvekilliği, belediye başkanlığı ve hatta belediye meclis üyesi adaylıklarının yine genel merkez tarafından belirlenmesi örnekleriyle karşılaşılabiliyoruz.

3.7. Günlük Yaşam Alanlarında Katılım

Bireyin içinde bulunduğu topluma ait bir takım değer yargılarını ve davranış kurallarını öğrenmesi ya da içselleştirmesi süreci toplumsallaşma olarak tanımlanır (Turan, 1977: 47). Toplumsal değerler bu süreçte hazır halde sunulmasından dolayı bireyin seçim yapmak gibi bir şansı olmamaktadır. Kısaca, kişi hangi toplumun üyesi ise, ona ait değerleri içselleştirmesiyle toplumsallaşma başlamış olur. Toplumsallaşmaya konu olan kurumlar başında genel olarak aile, okul, çalışma yerleri, vb. sayılmaktadır (Kışlalı, 1997: 114-116).

Katılımcı siyasal kültürün öğrenilmesi toplumsallaşma sürecinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu nedenle toplumsallaşma sürecinde birinci dereceden etkili olan aile, işyeri ve okul gibi kurumların katılımcı yurttaşlık bilincinin gelişmesine yapabilecekleri katkının tespit edilmesi gerekir.

Temel davranış ve tutumlar insanın çocukluk yaşlarında oluşmaktadır. Aile üyeleri, bazı siyasal değerleri, tutumları ve davranış kurallarını isteyerek ve bilerek çocuğa aktarabilirler. Buna ek olarak, çocuklar da birçok konuda çok şeyi kendiliğinden öğrenmektedir (Turan, 1977: 55-56). Aile örgütü, yüz yüze ve samimi ilişkilerin en güçlü olduğu, sağlıklı bir kişiliğin gelişiminde sevgi ve güvenlik işlevlerinin değişmez kaynağı durumundaki bir yerdir. Dolayısıyla, katılımcı siyasal kültürün edinilmesinde çocuğa rehberlik etme, çocuğun eylemlerine yanıt verme ve kendi eylemlerine çocuğu katma yollarına (Tezcan, 1984: 139-141) başvurulmalıdır. Özellikle, çocuğun öz-yönetim göstermeye başladığı yaştan itibaren ailede alınan kararlara yönelik eşit oranda söz sahibi olma imkânı verilmelidir.

Aile kurumunun, katılımcı kültürün öğrenilmesi veya içselleştirilmesindeki etkisi üyelerin eğitim düzeyine göre daha az ya da daha çok olabilmektedir. Ailenin eğitim düzeyi arttıkça siyasal toplumsallaştırma gücünün arttığı dile getirilmektedir. Diğer taraftan, otoriter aile yapısında yetişen çocuklar, siyasal

rekabetten rahatsızlık duymak, hiyerarşik düzene bağlı olmak, kendinden üst durumda olanlara itaat edilmesi, onların eleştirilmemesi, alt seviyede olanların ise söz dinlemesi ve emirlere karşı gelmemesi gibi siyasal değer yargılan ve tutumları göstermektedirler. Böyle bir aile örgütünün üyesi olan bireyler üzerinde arkadaş çevresinin, okul veya işyerinin etkisi daha belirgin olabilmektedir (Kışlalı, 1997: 13; Turan, 1977: 56).

Bir eğitim sistemi organize veya reorganize edilirken başlangıç noktası önce amaçlar sonra işlevler olmaktadır. Modern (makro) eğitim anlayışının bir ürünü olan bu yaklaşım, eğitim olayım ruhsal açıdan ele alan ve sadece çocukluk aşamasına yer veren klasik eğitim anlayışından yani pedagojik anlamdan farklıdır. Modern anlamda eğitimin, toplumsal (kültürel mirasın aktarılması, arkadaş sağlama, statü kazandırma vb.), siyasal (siyasal sisteme sadakat, lider seçme ve yetiştirme vb), ekonomik (insan ve beyin göçü sağlamak) biçimlerde birçok işlevi bulunur (Tezcan, 1984: 52-64). Bu işlevlerden özellikle siyasal ve toplumsal nitelikte olanları birlikte ele aldığımızda şu sonuca varabiliriz:

Her siyasal sistem yönettiği toplum üyelerine bazı tutumları, değer yargılarını ve davranış kurallarını aktarmaya çalışır (Turan, 1977: 67). Eğitim devletin bir görevi olduğundan ötürü siyasal toplumsallaştırma sürecinin etkin bir aracı olarak görülür ve daha çok mevcut siyasal sisteme rıza gösterilmesi ya da meşruluk kazandırılması yönünde kullanılır. Eğitimin bu işlevi eğer, katılımcı demokrasinin değerlerini, ilkelerini öğretmeye, katılım yetenek ve becerilerini geliştirmeye ve bu yönde imkânlar sunmaya yardımcı olursa anlam kazanacaktır. Buna ek olarak, modern eğitim sistemi katılımcı işlevle uyumlu genel amaçlar belirlemeli ve bunları amaçlar hiyerarşisinin en başına koymalıdır (Tezcan, 1984: 36-40). Ancak, bu konu devletin yönetim anlayışıyla yakından ilgilidir.

Katılımcı tarzda bir demokrasiyi tanımlamaya çalışan yazarlar çalışma alanlarına büyük önem vermektedir. Örneğin, J.S.Mill çalışma yerlerinde kolektif yönetime katılımın bireylerin kamusal aktiviteleri için ihtiyaçları olan nitelikleri geliştirdiğini (Pateman, 1970: 34) dile getirmiştir. İşyeri olgusuna ağırlık veren görüşlerin genel özelliği şudur: Eğer, çalışma yerlerinde işçilere kararların verilmesine ilişkin söz hakkı verilirse bu siyasal verimlilik ve üretkenlik duygusu sağlayacak ve ülkenin yönetim sürecine katılımları hatta daha iyi katılımları mümkün hale getirecektir (Birch, 1993: 85). Barber, benzer bir anlatım yapmaktadır: Karar vermenin işçiler ve yönetim arasında paylaşılması, ortak belirleme (Mitbestimmung) alanında Alman modeline dayalı deneyimler, kâr bölüştürücü tasarımlar ve hisse senedi sahipliği seçeneklerinin hepsi yurttaşlık ruhunu beslemektedir (Barber, 1995: 368).

SONUÇ

Katılımcı demokrasi fikri temellerini antik site yönetimlerine dayandırmakta ve demokrasinin yücelttiği halk egemenliği, katılımcı yurttaşlık, ortak fayda, uzlaşma gibi değerlere günümüz koşullarına göre yeniden anlam kazandırmaya çalışmaktadır.

En basit anlamıyla halk egemenliği (halkın kendi kendini yönetmesi) olan demokrasi kavramı bu manada bir ideali tanımlamaktadır. Antik Yunan'dan günümüze, fikri gelişim ve uygulama sürecine bakıldığında, esasen demokrasinin bir ideal olmaktan öteye gidemediği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, oldukça çeşitli model ve biçimlerde açıklanmış ve uygulanmış olmasına karşın gerçek manada halkın egemenliği mümkün olamamıştır.

Geçmişten günümüze ortaya konulan demokrasi modelleri içinde doğrudan demokrasi yaklaşımı halk egemenliği idealine en uygun adlandırma olmuştur. Çünkü doğrudan bir demokraside yurttaş olma bilinci, kültürü ve sorumluluğu içinde halkın yoğun katılım göstererek kendi başına karar alması ve bu kararı uygulaması arzulanır. Dolayısıyla yurttaşlar topluluğunun hiçbir temsilcinin aracılığı olmadan yoğun siyasal katılımı öngörülür. Buna karşın, günümüz koşulları açısından ele alındığında, bu yaklaşımın pratikte uygulanabilme imkânı yoktur. Her şeyden önce yurttaşlar topluluğu birlikte katılım ve karar almayı mümkün kılmayacak ölçüde kalabalıktır. Diğer yandan günümüz insanının günlük meselelerinin birçoğu kamusal faydaya yönelik olan siyasal ve yönetsel konulardan oldukça uzaktır. Ayrıca bu siyasal ve yönetsel konular oldukça derin teknik uzmanlık bilgisi gerektirmektedir. Bu nedenlerle halkın egemenliğini doğrudan oluşturmaktan ziyade temsil ilkesiyle ele almak ve seçilmiş kişilerin yurttaşlar adına karar aldığı bir olgu olarak açıklamak gerekmektedir.

Bununla birlikte söz konusu gereklilik uzun yıllardır demokrasinin temsil sistemiyle ele alınmasına ve bu sistemin yürütülmesine yardımcı olan siyasal seçimler, seçim kampanyaları, siyasal partiler, parti üyeliği, adaylar ve adaylıklar, seçmenler gibi kavramlarla özdeşleşmesine yol açmıştır. Demokrasinin pratikte temsil ilkesiyle yürütülüyor olması ve bu ilkenin demokrasi için yeterli görülmesi netice itibarıyla olması gerekenden (halkın iktidarından) uzaklaşılmasına neden olmuştur. Başka bir anlatımla yurttaşın yerini seçmen alırken yurttaşların siyasal katılımı oy verme olarak görülmeye başlanmıştır. Sadece seçim dönemleri içinde gündeme gelen siyasal katılım ve siyasal ilgi zamanla yurttaşların seçim süreçleri dışındaki dönemlerde siyasal ilgisizliğine ve çok düşük yoğunlukta katılımına dönüşmüştür. Yurttaşlar kendi öz hakları olan karar alma özgürlüğünden

vazgeçtikleri gibi sadece, kendileri adına karar alacak temsilcilerin belirlendiği seçim günleri özgür olabilmişlerdir.

Bu çerçevede katılımcı demokrasi, temsili sistem içinde yurttaşların yoğun ve kaliteli bir katılım göstermeleri yönündeki çabaların bir ürünüdür. Katılımcı demokrasi, temsili demokratik sistemi gerekli kılan tüm koşulları dikkate alan ve temsil sisteminin işletilmesine yardımcı olan mekanizmaları kabul eden bir anlayış içinde, doğrudan demokrasi talebini mümkün olan en üst düzeyde dile getirme, var olan demokratik yapıları daha katılımcı bir sisteme olabildiğince yaklaştırma uğraşdır. Bu nedenle yurttaşların siyasal seçimler dışında kendilerini ilgilendiren konularda katılımını öngören ve bu yöndeki katılım biçimlerinin demokratik niteliğine vurgu yapan bir demokrasi modelidir. Buna göre, halkın sürekli olarak kendini ilgilendiren politikalarda söz sahibi olabilmesi ve çeşitli yollardan siyasete en geniş biçimde katılabilmesi sağlanmalıdır. Halkı oluşturan tüm unsurların irade sahibi olarak görüş beyan edebilmesini, karşı olduğu görüşlere eleştiri getirebilmesine, kendi görüşlerini ise savunabilmesini öngören katılımcı demokrasi özgürlükçü ve eşitlikçi bir ortamda mümkündür. Katılımcı demokrasi, oy kullanma hakkına sahip olanların çerçevesini genişletmek ve oy verenlerin kamusal meseleler hakkında konuşma, irade oluşturma ve karar vermeye katılımını yaygınlaştırmak ve yoğunlaştırmak ister. Bu yaklaşım ise ancak katılımın demokratik niteliğinin güçlendirilmesiyle mümkündür.

Katılımın demokratik niteliği yurttaşlara kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesi süreçlerinde söz hakkı tanıyan, ilgili taraflara eşit düzeyde görüşme ve tartışma olanağı veren ve bu amaçla ihtiyaç duyulan doğru bilgiyi edinmeye açık katılımı tanımlamaktadır. Ayrıca siyasal kararların alınması sürecine katılım sadece girdilerin oluşmasında değil, çıktılar üzerinde de etkili olmalıdır. Diğer yandan, katılımcılara eşit söz hakkının tanınması ve özgürlüğünün sınırlandırılmaması gerekir. Bu bağlamda uygulanan katılım özendirici, eğitici, ortak aklı üretmeye yönelik, tartışmayı mümkün kılan, çatışmayı ortak faydaya dönüştürebilen yöntemler ve usullerden meydana gelmelidirler. Aksi yöndeki katılım biçimleri yönetsel gücün tekrar dağıtılmasına, yetkinin paylaşılmasına ve kararların alınmasında fikir birliğinin sağlanmasına izin vermeyecektir. Katılım talebinin doğrudan yurttaşlardan gelmesi ve yurttaşların bu amaçla girişimde bulunması katılımın demokratik niteliğini artıran diğer bir unsurdur. Katılımın, bir olaya karışma (taraf olma) veya istemeyerek bir şeyin ortağı haline gelme sonucunu doğuran seferber edilmiş bir davranışa dönüşmemesi gereklidir. Katılımın demokratik niteliğini belirleyen başka bir husus katılım sürecinin ilgili tüm kişi ve tarafları kapsamasıdır. Bu manada çıktılar ile ilgili tüm taraflar arasında dengeyi sağlayan, kapsayıcı katılım biçimleri kullanılmadır. Bu denge,

çoğulcu bir yapılanmada kolektif kararların oluşturulmasına büyük katkı yapacaktır. Katılımın yaygınlaşması sesini duyurma olanağına sahip olmayan, ekonomik bakımından güçsüz katmanlara katılma fırsatı sunmaktadır. Böylece, farklılıkları hoş görmeyi ve onlarla baş etmeyi öğrenen yurttaşlar, işbirliği ve uzlaşmaya yönelik bir tavır içine girebilirler. Ayrıca farklı tercihlerin yâda fikirlerin siyasal kararlara doğrudan aktarımını sağlayacak ve böylece, yurttaşların siyasal etkinlik duygusunu ve ilgisini artıracak katılım biçimleri ödüllendirici olacaktır. Sonuç olarak, benzer demokratik nitelikleri gösteren katılım biçimleri, halkın demokrasi eğitiminin geliştirilmesine, siyasal kültür düzeyinin yükselmesine dolayısıyla da katılımcı yönetime ulaşılmasına yardımcı olacaktır.

Katılımcı demokratik bir yönetim sisteminin oluşturulabilmesi ve bunun kesintiye uğramadan devamlılık gösterebilmesi çeşitli etkenlere bağlıdır. Bu etkenleri katılımcı demokrasinin temel unsurları olarak açıklamak mümkündür. Söz konusu unsurların başında ise katılımcı demokrasinin katılım eylemine yüklediği eğitici olma özelliği gelmektedir. Bu eğitim fonksiyonu aynı zamanda katılımın demokratik niteliğini artırmakta, yurttaşlık kültüründe bir değişime neden olmakta, yurttaş sorumluluğunu güçlendirmektedir. Dolayısıyla katılımcı demokrasi halk egemenliği idealine ulaşılabilmesi için gerekli olan çözümü katılımın güçlendirilmesi, yaygınlaşması, yoğunlaşması, devamlılık göstermesi gereken bir öğrenme olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle katılım ile demokrasi ideali arasındaki doğru yönlü bir ilişki kurmaktadır. Diğer bir ifadeyle eğitici ve öğretici katılım biçimleriyle yurttaşlık kültüründe gelişim ve değişim meydana gelmekte, böylece daha fazla katılım talebi oluşmaktadır. Katılımda bulunan yurttaşların nitelikli bilgiye ulaşmaları gerekmektedir. Katılım faaliyetinden beklenen faydaların sağlanabilmesi ancak katılımcıların sorunlar hakkında doğru bilgiyle donatılmış olmasına bağlıdır. Bu kapsamda yönetimlerin şeffaf bir anlayış içinde gerekli olan bilgiyi paylaşmaları, katılımcılar için bilgiyi ulaşılabilir kılmaları önemlidir. Aksi takdirde katılımcının sürece yapacağı katkı düşük seviyede kalacak veya hiç olmayacaktır. Dahası katılım sürecine katkısı olmadığını gören kişilerin beklentileri azalacak ve katılım faaliyeti onlar için anlamsızlaşacak yâda değersizleşecektir. Katılımcı demokrasinin oluşturulmasında temel hususlardır bir diğeri de yerinden yönetimin güçlendirilmesidir. Bu bağlamda karar alma yetkilerinin yurttaşlara en yakın olan yönetim birimlerine devredilmesi ve bu birimlerin kamusal hizmet ve verimliliğini sağlayacak optimal nüfus büyüklüğünde olmaları gerekmektedir. Demokrasinin, temsil ilkesini zorunlu kılan hususlardan bir ölçüde uzaklaşabilmesi ve böylece katılımcı bir yapıya dönüştürülmesi ancak karar alma ölçeğinin küçültülmesiyle mümkündür. Diğer bir anlatımla, yönetici konumundaki temsilciler ile yurttaşlar arasındaki mesafenin azaltılması gerekmektedir. Bu nedenle demokratik gelişim ve katılım yerelden başlayan ulusal

düzeve doğru ilerleyen bir seyir izlemelidir. Katılımcı demokrasinin arzuladığı çeşitlilikler ve farklılıklar içinde hoşgörölü, katılım ilgisini ve beklentisini sürekli ayakta tutabilen uzlaşmacı bir toplum ancak yerel seviyede mümkün olabilecektir. Dolayısıyla uzaktan hükümet edenlerin, demokrasinin geliştirilmesi sorumluluğunu üstlenmiş oldukları bilinciyle ve bunun için de demokratik katılımın artırılması gerektiği yaklaşımıyla yerel nitelikli hizmet sorumluluklarını ve yetkilerini halka en yakın yönetimlere devretmeleri gerekmektedir. Kısaca, güçlü bir yerelleşme ve hâkim bir yerinden yönetim anlayışı süreklilik sorunu yaşamayan çoğulcu ve katılımcı bir demokrasinin önünü açacaktır. Bu bağlamda katılımcı demokrasinin geliştirilmesine katkı yapması beklenen sivil toplum örgütlerinin de çeşitlenmesine, uzmanlaşmasına, katılım hünelerlerini ve pratiklerini geliştirmesine olanak sağlanmış olacaktır. Sivil toplum örgütlerine yüklenen katılımcı misyon, esasen bu kuruluşların demokratik ve katılımcı değerleri kendi iç bünyelerinde yaşatıyor olmalarından ötürüdür. Gönüllülük anlayışı içinde işbirliği üzerine kurulmuş olan bu yapılar en kısa ifadeyle katılımcı bir topluma ulaşılmasında ve onun geliştirilmesinde temel aktör konumundadırlar. Buradan hareket, katılımcı demokrasinin eğitim fonksiyonuna yüklediği önem göz önüne alındığında, aile, okul, iş yeri gibi günlük yaşam alanlarında ve bu kurumlarda demokratik değerlerin egemen kılınması, mensuplarına karar alan süreçlerine katılım hakkının tanınması son derece önemlidir. Sıradan ancak bireyi yakından ilgilendiren sorunlar hakkında bu yerlerde edinilen katılım bilgisi ve tecrübesinin siyasal süreçlere taşınabilmesi çok daha kolay olmaktadır. Söz konusu bu hususlar temsili siyasal sistemin başlıca aracı olan siyasal partiler için de geçerli ve gereklidir. Temsili demokratik sistemde katılımcı bir toplumun oluşturulabilmesi her şeyden önce temsil sisteminin yerel ve ulusal düzeyde devamlılığını sağlayan bu kurumların mümkün olan en üst düzeyde eşitlikçi, özgürlükçü, çoğulcu ve katılımcı olmalarıyla yakından ilişkilidir.

Kaynakça

1. Ali Öztekin, **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2003.
2. Ahmet T. Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, Ankara: İmge Kitapevi, 1997.
3. Alain Touraine, **Demokrasi Nedir?**, Çev: Olcay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.
4. Ali Yaşar Sarıbay, **Siyasal Sosyoloji**, 2. Baskı, İstanbul: Der yayınları, 1994.
5. Ali Yaşar Sarıbay, **Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
6. Anthony H. Birch, **The Concepts and Theories of Modern Democracy**, London; New York: Routledge, 1993.
7. Andrew Gray and Bill Jenkins, *“Democratic Renewal in Local Government”*, **Local Government Studies**, Vol. 25, No. 4, Winter, 1999, s. 26-45.

8. Atilla İnan, “*Demokratik Kitle Örgütlerinin Yerel Yönetimlere Demokratik Katılımı*,” **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 7, Sayı 2, Nisan, 1998, s. 128-132.
9. Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler**, Çev. E. Özbudun ve E. Onulduran, Ankara: Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, 1988.
10. Bakır Çağlar, **Anayasa Bilimi**, İstanbul: BFS Yayınları, 1989.
11. Benjamin Barber, **Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ için Katılımcı Siyaset**, Çev: Mehmet Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
12. Bilal Eryılmaz, **Kamu Yönetimi**, İzmir: Üniversite Kitabevi, 1994.
13. Nuri Bilgin ve Melek Göregenli, “*Kentsel Katılım ve Çoğulculuk*”, **Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne**, İstanbul: Dünya Yerel Yönetimler Akademisi Yayınları, 1996.
14. Bülent Daver, **Siyaset Bilimine Giriş**, 5. Baskı, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1993.
15. Carole Pateman, **Participation and Democratic Theory**, Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
16. C. B. Macpherson, **The Life and The Times of Liberal Democracy**, Oxford: Oxford University Press, 1977.
17. Danny Burns, Robin Hambleton and Paul Hogget, **The Politics of Decentralization, Revitalizing Local Democracy**, London: Macmillan, 1994.
18. Davut Dursun, **Siyaset Bilimi**, İstanbul: Beta Yayınları, 2002.
19. Eyüp Zengin, “*Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım*”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 422, Mart, 1999, s.111-132.
20. Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1979.
21. Gabriel A. Almond, and Sidney Verba, **The Civic Culture Revisited: An Analytic Study**, Boston: Little Brown, 1980.
22. Geraint Parryand and George Moyser, “*More Participation, More Democracy?*”, **Defining and Measuring Democracy**, ed: David Beetham, London: Sage Publications, 1994.
23. Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev: Tunçer Karamustafaoglu ve Mehmet Turan, Ankara: Yetkin Yayıncılık, 1996.
24. Gülnur Savran, **Sivil Toplum ve Ötesi**, İstanbul: Alan Yayınları, 1997, s.9.
25. Güneş, İsmail “*Sivil Toplum Kuruluşları*”, **Son Baskı Sanal Dergi**, Yıl:1, Sayı 5, <http://www.sonbaski.com/sayi7siviltoplum.htm>, 2004.
26. Halil Nadaroğlu, **Mahalli İdareler: Felsefesi, Ekonomisi ve Uygulaması**, İstanbul: Sermet Matbaası, 1978.
27. İlder Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1977.
28. Ian Budge, **The New Challenge of Direct Democracy**, Cambridge: Polity Press, 1996.

29. John Naisbitt, **Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives**, New York: Warner Books, 1982.
30. Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2010.
31. Mahmut Tezcan, **Eğitim Sosyolojisi**, 3. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, 1984.
32. Maurice Duverger, **Siyasal Partiler: Modern Devletteki Örgütleri ve Faaliyetleri**, Çev: Ergun Özbudun, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1970.
33. Musa Eken, “*Kamu Yönetiminde Gizlilik Geleneği ve Açıklık İhtiyacı*”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 27, Sayı 2, Haziran, 1994.
34. Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2004.
35. Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2012.
36. M. Akif Çukurçayır, **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Ankara: Yargı Yayınevi, 2000.
37. Manfred G. Schmidt, **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, Çev: M. Emin Köktaş, Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
38. Nicolauss Karlheinz, “*Doğrudan Halk Katılımının Dört Yolu*”, Çev: Kadir Koçdemir, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 416, Eylül, 1997, s. 159-176.
39. Ozan Erözden, “*STK’lar ve Hukuki Çerçevede Yenilik Talepleri Üzerine Notlar*”, **Merhaba Sivil Toplum**, der: Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, 1997.
40. Robert A. Dahl, **Modern Political Analysis**, New Jersey: Prentice-Hall, 1963.
41. Rod Hague, Martin Harrop, **Comparative Government and Politics**, New York: Palgrave, 2001.
42. Robert B. Denhart, “*Yabancılaşma ve Katılma Sorunu*”, Çev: Emine Örs, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 4, Haziran, 1972.
43. Selçuk Yalçındağ, “*Saydam ve Dürüst Belediyecilik*”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 4, Sayı 1, Ocak, 1995, s.15-29.
44. Selçuk Yalçındağ, “*Yerinden Yönetim, Yerel Yönetim*”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 4, Sayı 2, Mart, 1995, s. 3-19.
45. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Ankara: Turhan Kitapevi, 2003.
46. Şerif Öner, **Belediye Yönetiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2000.